

tend pas l'être, puisqu'elle n'offre que 5 propositions nouvelles de correction''. Și acestea, de altă parte, se caracterizează printr-o prudență care le recomandă fără excepție :

III 5,47 : *dixiue elataque*, în loc de *dixi uelataque* mss., corectate în *dixiue elataue* de Ellis ;

III 10, 11 : *parat*, în loc de *patel* și *patitur* mss., *uelat* Merkel ;

IV 8, 19 : *adeptos*, în loc de *ademplos* sau *adepas* mss. ;

V 1, 16 : *numquam est*, în loc de *numquam* sau *nostra* mss., *non est* Gronovius ;

V 8, 17 : *monet*, în loc de *manet* mss, *meat* Gronovius.

Cum era de așteptat, în studiul său introductiv Jacques André nu ezită să ia poziție în două probleme care au reținut dintotdeauna (și vor continua să rețină și de-acum înainte) atenția editorilor lui Ovidiu : cauza relegării poetului și veracitatea informațiilor lui în legătură cu condițiile vieții la Tomis și îndeobște în Sciția Mică, în primii ani ai erei noastre. În prima problemă, atitudinea lui e de o prudență reconfortantă. În loc să imagineze o nouă explicație pe lângă toate cîte s-au formulat de-a lungul veacurilor și din numărul cărora alege — pentru a le analiza și respinge — nu mai puțin de șapte, mergînd de la publicarea *Artei iubirii* pînă la amestecul în unele practici de divinație neopitagorică, el se mulțumește să sugereze că Ovidiu ar fi luat parte, din întîmplare, la o adunare nepermisă, cu care prilej a devenit martorul involuntar al unor acte de ordin politic îndreptate împotriva lui August (p. XVI).

În legătură cu viața poetului la Tomis, așa cum e oglindită în *Tristia*, judecățile latinistului francez sînt întunecate, uneori, de insuficienta familiaritate cu împrejurările locale, așa cum am învățat a le cunoaște, în ultimul sfert de veac, pe temelul a numeroase descoperiri arheologice și epigrafice, alături de acceptarea necritică a unor interpretări tendențioase înflore în publicațiile bimilenarului ovidian și tinzînd să descopere, într-o compunere literară cu puține ascunzișuri, cînd accente profetice, cînd frămîntări de conștiință de o profunzime de-a dreptul kierkegaardiană.

Despre anume încheieri istorice ale unor asemenea exegeze temerare se vorbește cu răgaz în alt loc al revistei. Cît privește lipsa de informații mai precise despre orașele de pe litoralul românesc al Mării Negre sau despre stările de lucruri de la Dunărea-de-jos către începutul erei noastre, va fi de ajuns să arăt că editorul *Tristelor* citează, e drept, cîteva articole din volumul III al revistei noastre (referitoare, toate, la o fază mai tîrzie a istoriei locale), dar nu cunoaște nici cartea lui Stoian din 1962 (*Tomitana*), nici propriile noastre lucrări închinatе trecutului Sciției Mici — de la *Gefi și greci la Dunărea-de-jos* (1965) la *Contribuții la istoria veche a României* (1967) —, fără a mai vorbi de multele cunoștințe de amănunt pe care i le-ar fi putut oferi aproape fiecare volum din colecția Studiilor clasice.

D. M. Pippidi

Laus Pisonis, Text, Übersetzung, Kommentar. Inaugural-Dissertation der Philosophischen Fakultät der Friedrich — Alexander — Universität, Erlangen — Nürnberg, vorgelegt von Arno Seel, Erlangen, 1969, 209 p.

Atunci cînd a susținut această disertație inaugurală, Arno Seel, fiu al cunoscutului latinist german Otto Seel, se afla încă în ultimul semestru al anilor de studiu, la Facultatea de litere din Erlangen. Cu atît mai plăcută este surpriza pe care o încercăm descoperind treptat priceperea și minuțiozitatea cu care a fost alcătuită această ediție comentată a unei opere îndeobște evitate sau chiar ignorate.

După o scurtă istorie a transmiterii textului, ale cărui manuscrise autorul le-a putut cerceta în copii fotografice, urmează schița stemei codicelor, apoi câteva observații de ordin tehnic menite să ușureze mnuirea aparatului critic și, în sfârșit, obișnuita listă a siglelor și prescurtărilor, în care întâlnim numele tuturor aceluia care s-au ocupat vreodată de soarta sau de conținutul acestui panegiric (p. 1—5).

În continuare, cele 261 de versuri ale textului sînt dispuse paralel cu traducerea lor germană; numerotarea traducerii creează o comoditate în plus în confruntarea ei cu originalul. Aparatul critic, extrem de bogat, poate satisface orice fel de curiozitate asupra grafiilor, a lecțiunilor sau a coniecturilor, pentru oricare pasaj din text (p. 6—33).

Cea mai prețioasă contribuție a acestei ediții o constituie însă comentariul amplu care urmează textului (p. 34—117). Atent și fin, cu observații variate, care se referă deopotrivă la istoria și critica literară, la „realii” și la locurile paralele din alți autori, comentariul este dispus după subîmpărțirile literare ale panegiricului, pe care le evidențiază prin scurte partiții și prin recapitulări concise. Clar și comod pentru literatul care are interes și față de poeziile minore rămase din vremea lui Nero, acest șir de note exegetice îl satisface deopotrivă și pe filologul curios să afle în detaliu controversese asupra alcătuirii textului. Numai lingvistul preocupat de amănuntele vocabularului poetic ar avea motiv să dorească unele explicații semantice mai extinse, fie și numai pentru unii termeni mai de seamă ca *animus*, *Aonius*, *olorinus* ș.a.

A doua parte a disertației cuprinde șase capitole care privesc principalele probleme filologice pe care trebuie să le înfrunte cel ce dorește să plaseze în spațiu și în timp acest poem, și anume:

— Persoana lui Calpurnius Piso (identificat cu C. Calpurnius Piso, patricianul exilat în anul 40 de către Caligula, apoi rechemat de Claudius; sub Nero s-a ilustrat ca un generos protector al literelor, pînă a se hazarda să se pună în fruntea binecunoscutei conjurații descoperite și înăbușite în anul 65), p. 118—123.

— Datarea panegiricului (scris între 57/58 și 59), p. 124—128.

— Caracteristica stilistică (alături de alte *laudationes*, *Laus Pisonis* este o încercare de *genus grande*, în care se împletesc formulele tradiționale și inovațiile tehnice caracteristice pentru epoca lui Nero), p. 129—138.

— Autorul panegiricului (nu fără oarecare dubii de principiu, Arno Seel susține că *Laus Pisonis* poate fi considerată ca o operă a lui Lucan, atît din motive de ordin formal, cît și pe baza unor indicii privind poziția literară sau politică a autorului acestor versuri), p. 139—158.

— Asupra textului versului 254 (înlocuirea lecțiunii, pe care o găsim în toate manuscrisele, *Nos humilis domus...* prin *Non humilis domus...* vizează eludarea unei dificultăți de sintaxă și înlătură principala obiecție imediată împotriva atribuirii poemului către un membru al familiei *Annaei-lor*), p. 159—167.

— Asupra poziției politice a autorului (o altă cale de întărire a ipotezei „Lucan”: *Laus* reprezintă o încercare de îmbinare a vechilor principii romane cu noua stare de lucruri de sub domnia lui Nero), p. 168—179.

După aceste etape menite să alcătuiască o demonstrație unitară urmează, ca un *Anhang*:

— O ipoteză particulară (autorul panegiricului (= Lucan) nu dorea să primească protecția lui Piso — cum ar deduce un cititor neavizat din v. 245 și urm. —, ci îi căuta doar prietenia, ca un pas către crearea unei alianțe a opoziției, care să ducă la răsturnarea lui Nero), p. 180—189.

— Indexul tuturor cuvintelor din *Laus Pisonis* (p. 190—203).

— Lista lucrărilor moderne care tratează despre panegiric (p. 204—209).

Fără îndoială că identificarea acestui Piso cu căpetenia conjurației din anul 65 este de necombătut, iar așezarea datei panegiricului este făcută cu o prudență exemplară; în restul argumentării însă, chiar dacă avântul cu care Arno Seel s-a angajat în reinsufletirea unei ipoteze iritante dă vioiciune și coerență întregii sale interpretări a poemului, credem că nu pot fi trecute cu vederea următoarele obiecții:

— Principial vorbind, pentru o determinare de paternitate nu este suficientă stabilirea listei de coincidențe formale dintre poemul cercetat și unul a cărui apartenență este sigură. O ipoteză lansată sau susținută numai prin astfel de asemănări nu poate fi luată în considerație ca atare decît după: (a) definirea și justificarea paralelă a *deosebirilor specifice* dintre cele două opere comparate, (b) demonstrația peremptorie că asemănările înregistrate nu sînt coincidențe întâmplătoare, datorate întrebuițării unui vocabular poetic „normal” pentru epoca respectivă, ci sînt *inovații comune tipice*.

Amîndouă aceste cerințe nu sînt satisfăcute nicăieri în comentariul sau în demonstrațiile lui A. Seel.

— Încercînd o schemă simplă de concluzii (p. 188, n. 1), după ce a căutat să înlăture unele indicații de detaliu despre care vom aminti îndată, autorul pornește de la axioma că nu există nici un argument direct împotriva „ipotezei Lucan”. În afara dificultăților pe care le face însuși textul panegiricului, credem că se poate, totuși, aduce și o obiecție directă împotriva acestei teorii. Cercul literar al Annaei-lor și acela al lui Piso erau net deosebite, dacă nu chiar rivale, unul dependent de principiile severe ale stoicismului, altul cochetînd cu epicureismul. Nici amabilitatea lui Seneca față de maximele epicureice — reflex al vederilor sale largi și luminate —, nici implicarea întregii sale familii în procesul conjurațiilor nu constituie dovezi categorice de apropiere față de grupul lui Piso; presupunînd totuși, mai mult după simțul evenimentelor politice decît pe baza unor dovezi peremptorii, că o asemenea înțelegere a avut loc, aceasta s-a petrecut cel mult după anul 60, atunci cînd panegiricul se afla de mult în biblioteca persoanei omagiate.

— Optimismul politic din *Laus Pisonis*, manifestat într-o evidentă încercare de contopire a vechilor principii moral-sociale cu noile reguli convențional-estetice, nu concordă atît de bine cu portretul lui Lucan pe cît ar dori-o, în avîntul său, Arno Seel. Un asemenea panegiric, nu servil, dar plecat, se privesște greu cu biografia independentului poet epic.

— În corectarea textului din versul 254, Seel a operat schimbarea mai dificilă, dar favorabilă tezei sale. Textul sună astfel:

... *Nos humilis domus et sincera parentum*
Sed tenuis fortuna sua caligine celat.

254 *Nos*, codd., Sichert (1527); *non*, Beck (1835), Martin (1917), Seel (1969). *et*, codd.; *at*, Lipsius (ap. Ullmann, 1929), Weber (1859).

255 *sed*, rel. codd.; *se b*; *et* Reichard (1749).

Restul editorilor admit implicit un anacolut, soluție neplăcută, dar acceptabilă. O schimbare a lui *nos* în *non* nu poate fi însă în nici un caz un argument pentru sau împotriva vreunei teze, ci o conjectură fericită bazată pe o demonstrație externă categorică. În lipsa acesteia, ne gîndim, pe urmele lui Reichard, dacă nu cumva secvența particulelor coordonatoare este locul unde s-a strecurat o greșeală: după o lectură greșită a seriei *domuset* din versul 254 (*domus et* în loc de *domus set*) corectura normală pentru un copist era schimbarea lui *et* în *sed* la începutul versului următor.

La aceste observații generale adăugăm cîteva rectificări de detaliu:

— La v. 46—48, furat de problemele criticii de text, Seel trece cu vederea dependența directă a unei formulări insistente ca: *flet si flere iubes, gaudet gaudere coactus* față de *Ars poetica*, 101 (p. 57—58).

— La v. 71 comentariul asupra lui *numen* a fost inserat, din greșeală, fără obișnuita notare *in margine* a versului, înainte de v. 65 (p. 66—67).

— La v. 87, comentînd o afirmație a lui Martin (1917), după care *leibus in armis* ar putea fi un substitut pentru *rudia arma* = „Holzwaffen” (!), Seel citează (p. 73 n. 1) un pasaj din Dialogul lui Tacit — 34,5, *ferro, non rudibus dimicantes*. El amestecă astfel formele lui *rudis*, *is* cu cele ale lui *rudis*, *e* fără să propună explicit vreo apropiere etimologică între cele două cuvinte (Walde—Hofmann, 1954³, *s.vv.* și Ernout-Meillet, 1959⁴, *s.vv.* ignoră o asemenea comparație).

— La v. 137—139 :

... *Tu pronus in omne*

Pectora ducis opus, seu te grauiora vocarunt,

Seu leviora iuuant...

pentru *pectora* se stabilește egalitatea următoare : = *animi* = die Herzen der Freunde = die Freunde, deși în context nu este vorba despre *officia amicorum*, ci despre inspirația poetică, deci ecuația valabilă ar fi *pectora* (poetism pentru *pectus*) = *mens* = *studium*, dacă asemenea echivalări n-ar fi prea dure și inexacte.

Cu toate scăderile inerente unei lucrări de început, ediția lui Arno Seel constituie o contribuție importantă, atât la răspîndirea acestui panegiric mai puțin cunoscut, cît și la interpretarea lui, în primul rînd sub aspect literar. Inegală, dar exuberantă și informată, disertația tinărului absolvent din Erlangen trezește speranța unor apropiate reeditări ale altor opere minore ale epocii neroniene.

Dan Slușanschi

PLUTARQUE, *Vies*, Tome V, *Aristide — Calon l' Ancien-Philopoemen — Flamininus*. Texte établi et traduit par Robert Flacelière et Emile Chambry, Paris, Les Belles Lettres, 1969.

Acest volum merge mai departe în editarea celebrei opere a lui Plutarh *Vieți paralele*. Textul este precedat la fiecare pereche de „Vieți” de cite o notiță. În care se arată atitudinea lui Plutarh față de personajele a căror viață o serie, se indică sursele pe care le-a consultat biograful, grija lui de a se informa, atitudinea lui morală. Ceea ce trebuie reținut din aceste scurte notițe este triumful ideii că Plutarh n-a fost un simplu compilator, așa cum a apărut în lucrarea lui P. Leo, *Die griechisch-römische Biographie nach ihrer literarischen Form*. 1901, și cum a fost considerat multă vreme de unii savanți, care s-au lăsat influențați de teoria lui Leo, potrivit căreia Plutarh a găsit toate datele „Vieților” sale în biografiile scrise în epoca alexandrină. Așa cum am arătat noi înșine în lucrarea *Les procédés de la peinture des caractères et la vérité historique dans les biographies de Plutarque*, Paris, 1933, aceste biografii n-au existat. Sintem bucuroși să constatăm că teza noastră a triumfat și că astăzi nimeni sau aproape nimeni nu mai vorbește despre faimoasele biografii alexandrine, surse ale lui Plutarh — simplu copist.

Textul este editat cu toată grija și competența care sînt caracteristice profesorului Flacelière. De pildă în capitolul I al „Vieții” lui Aristides se spune că Aristides, după Demetrios din Phaleron, avea un loc în acea localitate, în care a și fost înmormîntat. Manuscrisele AU dau lecțiunea λεγόμενον în loc de γενόμενον. Este cit se poate de clar că Demetrios